

Юлдашев С. О., доктор юридичних наук,
проректор Національного авіаційного університету

Демченко С. Ф., доктор юридичних наук,
помічник президента Національної академії наук України

ЯК РЕФОРМУВАТИ СУДОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Метою дослідження, результати якого викладаються, є підготовка обґрунтування програми судового реформування. Одним із найважливіших завдань є, по перше, виявлення, для забезпечення відправлення правосуддя на рівні європейських вимог, справжніх проблем судочинства в Україні. По друге - це аналіз виявлених проблем, врахування досвіду попередніх судових реформ та (по третє) формулювання дієвих заходів, необхідних для вирішення виявлених проблем.

В центрі використаного наукового арсеналу лежать системний та проблемно-орієнтований підходи, згідно з якими мають виявлятися і вирішуватися дійсні, справжні проблеми. Вони протиставляються псевдо проблемами: «вже» не проблеми, «ще» не проблеми і «ніколи» не проблеми.

Ключові слова: судова реформа, програми судового реформування, правосуддя, європейські вимоги, справжні проблеми, псевдо проблеми.

S. O. Yuldashev, S. F. Demchenko. How to reform the judicial system of Ukraine

The purpose of the study, the results of which are presented, is to prepare a rationale for the judicial reform program. One of the most important tasks is, first, to identify, to ensure the administration of justice at the level of European requirements, the real problems of justice in Ukraine. The second is the analysis of the identified problems, taking into account the experience of previous judicial reforms and (thirdly) the formulation of effective measures needed to address the identified problems.

At the heart of the scientific arsenal used are systemic and problem-oriented approaches, according to which real, real problems must be identified and solved. They oppose pseudo-problems: "already" is not a problem, "yet" is not a problem and "never" is not a problem.

Key words: judicial reform, judicial reform programs, justice, European requirements, real problems, pseudo-problems.

Вступ. Суди, судова система являють собою третю, надзвичайно важливу гілку влади. Суд має бути незалежним і справедливим. Від того, чи є в країні справедливий суд, що строго керується виключно законами – залежить міжнародна оцінка країни, підуть чи не підуть до неї інвестиції, інвестори. Від вирішення даної проблеми залежить і прийняття України до ЄС. Відомо, що сам Європейський Союз дуже уважно стежить за судовими реформами і у випадках їх суперечливості демократичним принципам, законодавству жорстко реагує на це. Зокрема, у свій час під жорстку критику Євросоюзу потрапила Польська судова реформа, що ледь не спричинила вихід країни з ЄС [1, 2].

Упродовж останніх ста років суди в Україні не відповідали вимогам, які пред'являються до судової влади з боку суспільства. Не відповідають і зараз. Тому судова система систематично піддавалася трансформації, реформуванню. Однак чи не усі судові реформи були бюрократичними, такими, що провадилися «для виду». Однією з причин такого становища є те, що реформування судів, підготовка відповідних заходів покладалися на самі суди. А будь-яка система, як відомо, намагається самозберегтися, законсервуватися якомога надовше. Тому реформи готувалися і здійснювалися «для виду», без зміни самої сутності системи, судової системи. Також був відсутній науковий системний підхід до реформування, реалізацію якого в більшій мірі можуть забезпечити не працівники суду, а науковці.

Огляд сучасних досліджень. Становлення і еволюція судової влади в Україні, судове реформування досліджували такі автори, як В. С. Бігун, В. Ф. Бойко, І. Й. Бойко, Т. І. Бондарук, В. Д. Бринцев, К. А. Віслобоков, О. А. Гавриленко, В. О. Гринюк, Л. О. Зайцев, А. Ю. Іванова, І. Б. Коліушко, О. О. Малишев, В. Т. Маляренко, І. В. Музика, А. А. Овсієнко, В. Т. Окіпнюк, Є. В. Ромінський, О. О. Самойленко, С.Л. Сергійчук, М. І. Сірий, І. Б. Усенко, М. Д. Ходаківський, О. З. Хотинська-Нор, Л. В. Худояр, О. Н. Ярмиш та ін. У роботах багатьох авторів розглядаються сутність, зміст і конкретно-історичні форми здійснення судової влади, яка в різний час існування наповнювалась різним змістом. Водночас у наявній літературі не завжди акцентується увага на гарантіях, механізмах, які б унеможливили ті помилки, що впливають із аналізу історичного досвіду і які доцільно врахувати у процесі сучасного реформування судової влади в Україні. Не завжди пропонуються конструктивні (практично результативні) механізми, що усували б існуючі сьогодні проблеми в переході від теперішньої моделі судочинства до бажаної системи правосуддя. А тому виявлення зазначених проблем і розробка ефективної програми такого переходу є надзвичайно актуальними.

Метою дослідження, результати якого викладаються, є підготовка обґрунтування програми судового реформування. Одним із найважливіших завдань є, по перше, виявлення, для забезпечення відправлення правосуддя на рівні європейських вимог, справжніх проблем судочинства в Україні. По друге - це аналіз виявлених проблем, врахування досвіду попередніх судових реформ та (по третє) формулювання дієвих заходів, необхідних для вирішення виявлених проблем.

Викладення основного матеріалу. Не зупиняючись на викладенні методологічного і методичного наукового матеріалу, використаного у даному дослідженні, зазначимо, що в центрі використаного наукового арсеналу лежать системний та проблемно-орієнтований підходи, згідно з якими мають виявлятися і вирішуватися дійсні, справжні проблеми. Їх ми протиставляємо псевдо проблемам: «вже» не проблеми, «ще» не проблеми і «ніколи» не проблеми.

Щодо справжніх проблем, то окрім наявних у нашій судовій системі, які досить часто обговорюються в суспільстві (судова корупція, залежність судів від владної верхівки, від олігархів), загострилися і такі, що можуть інтерпретуватися як характерні для сьогодення, пов'язані з війною росії з Україною (державна зрада, нанесення шкоди державі, спрямованість на її руйнування, виконання замовлень спецслужб інших держав тощо).

Відповідно до вимог загальної теорії систем (далі – ЗТС), спочатку сформулюємо бажані властивості судової системи. Вони впливають із європейських вимог до неї. Це забезпечення доступу до суду, прогнозованість судових рішень (надзвичайно важлива вимога, що означає їх відповідність законодавству, судовій практиці), розумні строки вирішення судового спору тощо. Це – бажані властивості судової системи, які вона має одержати «на виході», в результаті реформування. «Входом» є існуючі властивості діючої судової системи України. Засобом переведення діючої судової системи у бажану є реформування першої. Сукупність завдань з такого переведення становлять програму реформування. Нами розроблено таку (комплексну) програму, що включає, як того й вимагає ЗТС, заходи, необхідно достатні для зазначеного переведення. Необхідно – означає, що не можна виключити жодне завдання програми, оскільки тоді реформування (переведення у бажаний стан) не відбудеться. Тобто, програма не містить «зайвих» задач. Разом із тим вони є достатніми для успішного переведення, побудови бажаної судової системи.

Концепцію реформування, що викладається, ми протиставляємо тим бюрократичним (псевдо)реформам, які провадилися до цих пір. Останні – бюрократичні і «псевдо» тому, що спрямовані на вирішення не дійсних, а псевдопроблем. До бюрократичних (псевдо)реформ ми відносимо реформи, спрямовані на «оновлення» суддівського корпусу, проведення «оцінювання суддів» та інші маніпуляції, зв'язані зі зміною кадрового складу, пошуком «порядних», некорупційних юристів. Але при цьому чомусь забувають, що усі вони - люди, а отже мають однакову людську природу, людські слабкості, інстинкти самозбереження і виживання. Все це до того, що мета - знайти ідеальних людей – це примара, утопія, горизонт, якого ніколи не можна досягти. Не слід і намагатися міняти природу людини. Сталін (а, пізніше і Гітлер), як відомо, такі спроби робив, проводив досліди на людях (таємні досліди доктора Іванова). Але нічим хорошим, вчить історія, це не закінчувалось. Слід змінювати не природу людей, а *умови, організаційні умови*, в яких вони працюють, створювати такі, за яких людина не могла б (та й не хотіла) взяти хабар або виконати чийсь протиправну волю. Хто б то не був: родич або начальник. Слід створити такі дієві механізми захисту прав людини, які б забезпечували в судах верховенство закону і справедливості.

Якщо пошук «порядних», «некорупційних» - це (умовно) перша псевдо проблема, то формування недовіри до суду, думки про те, що всі судді в Україні корупціонери – це друга псевдо проблема. Адже такі висновки – не є результатом серйозних наукових обстежень.

Думка, яка формується у населення щодо довіри до суддів, не відображає фактичну реальність. Це скоріше – «сарафанне радіо», ніж адекватне відображення дійсності. До речі, в інших країнах, країнах сталих демократій, ставлення до своєї судової системи зовсім протилежне. У них дуже велика роль відводиться навчанню суддів, підбору кадрів і, зрештою, належній оплаті праці, належному регулюванню навантаження, що, в поєднанні з довірою громадян, дає одним впевненість у тому, що їхні права будуть захищені, а іншим (суддям) впевненість у тому, що вони є цінними для держави. І вони бачать свою високу місію. У нас цей баланс порушено, тому це є значною проблемою [3].

У відкритому листі Ради суддів України від 6 лютого 2015 р. йшлося про те, що судова система, суди і судді перебувають під шквалом нищівної критики. Набирає поширення публічне коментування ухвалених судами рішень у вкрай негативному світлі. Цим підтримується емоційна напруга населення та все частіше викликається агресія, спрямована на суддів. Лунають заклики до фізичної розправи з суддями, мають місце випадки такої розправи. Також неприпустимо, що народні депутати, високопосадовці органів виконавчої влади та прокуратури публічно, з відвертою неповагою коментують і критикують судові рішення, заявляють про їх неправосудність, хоча ці рішення не скасовані в установленому порядку [4]. Як висловився суддя Вінницького окружного адміністративного суду М. Жернаков, суспільство розчароване в судовій владі та підхльоснуте демонізацією судів у ЗМІ, прагне якщо не смертного вироку, то точно тотальної люстрації і звільнення для всіх без винятку суддів. На такі очікування радо реагують політики [5]. Складається ситуація, за якої, за висловом О. Маловацького, «в суспільстві панує така собі презумпція винуватості судді» [6].

На жаль, наслідки всього цього – далеко не примарні. Від сформованої таким чином втрати довіри до суду страждають пересічні громадяни, задалегідь не сподіваючись знайти правду в суді. Вони змушено звертаються до інших державних органів, перевантажуючи їх не властивими для цих органів питаннями; а іноді, в пошуках «справедливості» – і до кримінальних структур. Потребує дослідження зв'язок між втраченою населенням довіри до суду і міграцією в інші країни.

Повертаючись до наших реалій, зазначимо, що опитуючи негативно налаштованих до судів громадян, дезорієнтуються і міжнародні організації, фонди, які відслідковують рівень корупції у різних державах, в т.ч. і в судах. Їх оцінки щодо судів в Україні, вочевидь, не відповідають (та й не можуть відповідати) дійсності. Страждає не тільки міжнародний імідж держави, а й її економіка, оскільки втрачаються можливі інвестиції. Адже інвестори не йдуть в країни, де в судах не можна відстояти право власності, права та законні інтереси бізнесу.

Автори закликають при вирішенні такої важливої проблеми, як реформування судової системи, приведення її до європейських стандартів, не перетворювати соціологічні опитування на робітничі зібрання з осудженням «ворогів народу». Боротьба з останніми була, як відомо, складовим елементом Великого Терору як більшовицького методу керування суспільством та «будівництва комунізму». Тут виходить те ж саме. Влада, щоб відволікти увагу суспільства від власної корупції, оголошує корупціонерами суддів. Це роздмухують ЗМІ, і дана теза стає пануючою у суспільстві, мультиплікуючись у свідомості людей. Розпитувати їх за цих обставин – означає прирікати себе на задалегідь відому відповідь від спотвореної свідомості. Ще М. Бердяєв писав, що «не в народі центр совісті, народ кричав: розіпни його». Ми не є адвокатами суддів «корупціонерів». Але ж в Україні з 1991 р. функціонує Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торговій палаті України (далі – МКАС). Цей суд ніхто не називає корупційним. Навпаки, він користується великою повагою і не тільки в нашій країні, а й за кордоном. Підприємці багатьох країн світу, в тому числі і тих, які відносять до зразків судової порядності та бездоганності, надають перевагу нашому МКАС. І це не дивно. Справи розглядаються і достатньо оперативно, і високопрофесійно. І це при тому, що склад суду, принаймні більшість його членів – судді (екс-судді) спеціалізованих українських судів і судів загальної юрисдикції (!). Так що ж наші судді з 9 до 13 годин, під час здійснення судочинства у державному суді – затяті корупціонери, на яких клейма ніде ставити, а з 14.00 (найпоширеніший час початку судових засідань в МКАС) – зразки моральності і компетентності? Мабуть, щось дивне відбувається у нашому королівстві. Як би нам на перетворитися на королівство кривих дзеркал.

Не випадково у свій час один з представників Вищої ради правосуддя, відповідаючи на питання «що спонукало його до захисту людей у мантиях» відповів, що «...іноді складається враження, що єдина мета клопотань про відсторонення – це усунення судді від розгляду конкретної справи». І далі. «Половина матеріалів, що надходять до нас, дає підстави припускати, що могла відбутися провокація злочину» [6].

Високий рівень негативного ставлення до судів, за даними Центру Разумкова, значною мірою формується двома чинниками: негативним інформаційним полем та мотивом фінансово-політичного впливу на суддів. Результати їх дослідження показали, що вплив першого чинника досить ефективно усувається шляхом поширення позитивної практики у ЗМІ, при спілкуванні громадян з судами.

Доцільно було б на рівні органів державної влади закликати ЗМІ підтримувати суди, суддів, транслювати позитивні практики, хвалити чи не «за кожне справедливе рішення», що дасть стимул і для суддів, і для повернення довіри громадян до вітчизняного судочинства. Соціологічні заміри свідчать про те, що учасники проваджень схильні більше довіряти судам, ніж ті, хто чув за суди з інших джерел інформації. А це свідчить про доцільність використання комунікаційних інструментів для спілкування громадськості з представниками суду для підвищення довіри з боку тих, хто не був у суді.

В той же час ми пропонуємо низку заходів для подальшого підвищення реальної незалежності суддів. Які це заходи? На нашу думку, головне, найважливіше – заборонити владі вдаватися до свого головного засобу встановлення політичної залежності – маніпулювання суддівськими кадрами під виглядом «судового реформування». Ми впевнені, що за допомогою саме цього засобу і забезпечується бажаний рівень слухняності суддів. Позбавитися (значною мірою) судової корупції можна за допомогою потужного соціального пакета для суддів.

В цілому ж вважаємо, що у відношенні до суддівського корпусу потрібно відійти від пролетарських підходів встановлення колективної відповідальності (люстрації, тотального «оцінювання» суддів, що включає перевірку майнового стану не тільки самих суддів, а й а й їх родичів тощо). Таке вже було в історії російської імперії, за часів тоталітарного режиму Сталіна: «справа лікарів-отруйників», коли кримінальні переслідування, арешти накрили не тільки самих медиків, а й родичів і товаришів по службі заарештованих, провокування антисемітських настроїв по всій країні [7], розгорнення кампанії проти «космополітів» тощо.

А тому, по-перше, при проведенні соціологічних замірів рівня довіри до суддів слід враховувати джерело інформації реципієнта. Якщо це не його особистий досвід спілкування з українськими судами, а почерпнутий зі ЗМІ або в черзі у магазині чи з досвіду інших, то таке судження має враховуватися з поправкою, з певним коефіцієнтом. Розмір його залежатиме від наявності у ЗМІ різноманітних точок зору. Якщо, наприклад, у ЗМІ поширюється лише негативна інформація про суддів і протилежна майже відсутня (а ми впевнені, що у природі немає абсолютно чорного, як і абсолютно білого) – то така думка взагалі не повинна враховуватися, або враховуватися з відповідними поправками. По-друге, журналістам слід не тільки думати

про те, щоб побільше заробити (а це можна зробити лише на «смаженому»), а й про об'єктивне висвітлення відповідної сфери життєдіяльності. Де публікації про зразкове вирішення у суді тієї чи іншої справи? Або про якогось суддю, рішення якого дозволило поновити справедливість? На жаль, за останні років 20 + таких матеріалів дуже мало. Але ж зразкові рішення є. Не випадково, що теперішнє процесуальне законодавство вже юридично закріпило їх вирішення. Якщо ж суд виносить рішення, на зразок того, що якогось корупціонера «відпустили під заставу» або винесли йому виправдувальний вирок – то потрібно не просто нагнітати протестні настрої суспільства. Потрібно пояснити людям – а чому винесено таке рішення? Навести точку зору не тільки адвоката обвинувачуваного (він за визначенням не може бути об'єктивним), а й державного обвинувача. Не виключено (а скоріше за все), що причина вищенаведеного рішення суду – у недосконало-сті законодавства або у недоробках органів розслідування. Винні не суд, а законодавець чи прокурор. Далі. Чи заінтересований Парламент у прийнятті законодавства про посилення відповідальності корупціонерів і справжньому викоріненні так званої політичної корупції? На це питання далеко не всі нададуть позитивну відповідь. А в посиленні свого впливу, щоб руками Феміди розправлятися з політичними супротивниками? Те ж саме може стосуватися і деяких активістів (а це сьогодні, як правило, проплачувана професія), яких в меншій ступені цікавить встановлення істини, чим, наприклад, виконати поставлене завдання.

Нами підготовлено проект ефективної судової реформи, реалізація якого дасть змогу, при збереженні найдосвідченіших судових кадрів, забезпечити **доступ до суду, якісність (справедливість і законність) судових рішень, прийняття їх у розумні терміни.**

1. Пропонується на рівні закону ввести заборону, повний мораторій на так зване «оновлення» суддівських кадрів, яке традиційно становить серцевину судового реформування, що проводиться в останні 6–7 років. Окрім шкоди, про яку вже сказано вище, а також зниження рівня суддівського розсуду і якості судових рішень, це «оновлення» нічого не надало.

2. Потрібно розвінчати занадто популярний міф про те, що нібито можна знайти, відібрати для служіння Феміді найчесніших серед чесних. Таких не буває. Згідно з Біблією, з моменту гріха Адама і Єви, гріх увійшов у світ і передається на генетичному рівні з покоління у покоління. Безгрішних немає в природі і їх пошуки – це гонитва за горизонтом, за своєю тінню. Людина і прекрасна, і жахлива у своїй суті, за своєю природою (це так званий людський фактор). Потрібно або максимально обмежити вплив людського фактору, вивести з процесу судочинства, або створити організаційні умови (механізми) для унеможливлення, мінімізації корупції. Щодо обмеження людського фактору. Це, по-перше, перехід до електронного суду; по-друге, використання методів медіації, коли суддя відіграє роль посередника, рішення приймається сторонами за домовленістю між ними. Це також використання методів третейського судочинства, де обрання суддів та визначення правил «гри» здійснюється сторонами спору і т.п.

Проект судової реформи, що пропонується, представлений у вигляді цільової комплексної програми. Програма трирівнева і включає цілі, блоки та завдання. Цілі програми задаються головними завданнями, що стоять перед судовим реформуванням: 1) забезпечення доступу до суду, 2) **якісність (справедливість і законність) судових рішень, 3) прийняття їх у розумні терміни.** Наступний, нижчий рівень Програми – це блоки, що містять сукупність завдань, розв'язання яких дасть змогу досягнути цілей Програми. Серед блоків програми – створення організаційних умов (механізмів) для унеможливлення, мінімізації корупції; підняття довіри, поваги до суду, до державних інституцій в цілому; поширення громадського контролю за якістю судових рішень, повернення довіри громадян до вітчизняних судів, а також розвиток альтернативних форм судочинства, «конкуrentних» державному відправленню правосуддя.

Щодо завдань Програми судового реформування. Вони направлені на вирішення проблем, що вирішуються в рамках відповідного блоку. Наприклад, необхідно створити організаційні умови (механізми) для унеможливлення, мінімізації корупції. Як зазначається в обґрунтуванні Програми, що наводиться нижче, низка проблем, з якими ми зіштовхуємося у сфері судочинства, викликана тим, що прибираючи ті чи інші механізми у цій царині, які діяли раніш, ми не створюємо рівноцінні заміники їм. Прибрали (у рамках малої судової реформи) прокурорський нагляд за судами – і що взамін? Нічого. А це був достатньо потужний контроль, який мінізував можливість зловживання суддею своїми повноваженнями. Далі. Колись постанови Пленуму Верховного Суду були для судді обмеженнями, якщо можна сказати, найвищого ґатунку. Образно кажучи, суддя скоріше міг порушити закон, Конституцію, але не норми постанови Пленуму ВС. Тепер вони не обов'язкові. І це призвело до того, що рішення суду будь-якого рівня з одного і того питання можуть бути абсолютно дихотомічними. Вважається, мабуть, що нічого страшного. Аби вища судова інстанція підтвердила рішення, залишила без змін. Тобто з одного і того ж питання може бути вибудовано декілька ланцюжків рішень, узгоджених «по вертикалі», але суперечливих «по горизонталі». А саме це і провокує зловживання. Деякі спритники-судді брали гроші відразу «за три інстанції», надаючи формальну законність фактично незаконним рішенням, зостаючись при цьому невразливими для кримінального переслідування. Ми вважаємо, що відсутність єдності правозастосування, прогнозованості рішення суду – **головна** причина суддівської корупції. Водночас принцип **єдності правозастосування** забезпечує прогнозованість судового рішення. Прогнозованості не в сенсі впевненості сторони, що вона вирішить спір так, як їй потрібно, тобто купить судові рішення. Прогнозованість полягає у переконаності в тому, що спір буде вирішено так, як ана-

логічна справа вже вирішувалася в подібній ситуації і ніяк не інакше. Як цього вимагає закон. У країнах, де немає судової корупції, а точніше, де вона незначна – діє так зване прецедентне право. Тобто рішення судів є джерелами права. Суддя, розглядаючи справу, зобов'язаний керуватися рішеннями, винесеними вищестоящим судом у попередньому випадку. Він не може винести іншого рішення, ніж те, що вже приймалось з подібного приводу. Інакше понесе всю повноту відповідальності. Тому там, де діє прецедентне право – суди не так завантажені, як в країні, де можна звернутися до суду, як кажуть, «про всяк випадок», «а раптом проскочить», хоча тобі і відомо, що закон не на твоїй стороні.

3. Введення в Україні системи прецедентного права дасть змогу також компенсувати дію тих механізмів, що діяли раніш і зараз втрачені (прокурорський нагляд за судами та обов'язковість для судів постанов Пленуму Верховного Суду). Зазначимо, що така система (судове рішення – джерело права) існує в країнах з найбільш розвинутою економікою (у Великобританії, США, Австралійському Союзі, деяких інших державах – членах Британської Співдружності Націй тощо). Певні передумови у нас для цього є. Створено і функціонує ресурс «Судова система в Україні» – «Реєстр судових рішень», який містить більш як 160 тис. судових рішень Верховного Суду України. Згідно з Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ «Конвенцію та практику Суду як джерело права» (ч. 1 ст. 17 гл. 4 «Застосування в Україні конвенції та практики суду»). Це, що стосується сприятливих передумов для введення системи прецедентного права. Якщо врахувати й те, що наші закони часом прописані не дуже конкретно, двояко, існує велика кількість відомчих правових актів, які нерідко також суперечать один одному – то використання прецедентного права допоможе вирішенню і цих проблем.

До організаційних механізмів унеможливлення, мінімізації корупції слід віднести й розвиток системи електронного судочинства. Саме ця система могла б сприяти спрощенню доступу до правосуддя, прозорості та прискоренню розгляду справ. При цьому не слід обмежуватися лише подачею заяв до судів або ознайомленням із судовими рішеннями в електронному вигляді; наданням свідчень без безпосередньо особистої участі в судовому засіданні тощо. Потрібна максимальна діджиталізація судового процесу, слід напрацьовувати новітні технології, включаючи використання відеоконференцій, проведення судових засідань в онлайн-режимі, винесення рішень, вироків по Skype і т.д. Зменшення (а майбутньому й повна відмова) від «живого контакту» судді із сторонами економічного спору або з обвинуваченим, їх адвокатами сприятиме зменшенню корупційних ризиків. Крім того, проведення судових засідань в онлайн-режимі допоможе заощадити час і гроші, витрачені на дорогу до суду, перевезення обвинувачених у спеціально обладнаному транспорті (коли йдеться про кримінальні справи). Завдяки онлайн-режиму проведення судових засідань вдасться зменшити негативний вплив на суддів з боку так званих «активістів», які зараз нерідко зривають судові засідання, унеможливають їх проведення, здійснюючи масований тиск на суддів. І, нарешті, розвиток системи електронного судочинства зробить непотрібними деякі судові витрати. Зокрема, на папір. А сьогодні, як ми чуємо від працівників Вищої Ради правосуддя (далі – ВРП), це дуже істотна проблема, у яку втягнута значна частина апарату.

До речі, діджиталізація судового процесу, проведення судових засідань в онлайн-режимі сприятимуть, на нашу думку, вирішенню ще однієї проблеми – проблеми створення нової сітки судів відповідно до нового адміністративно-територіального поділу. Цю проблему у ВРП відносять до дуже, дуже складних. Але ж, по-перше, вона може бути вирішена найбільш ефективно програмним шляхом, за допомогою використання математичного апарату – теорії масового обслуговування та ін. математичних моделей. А, по-друге, проведення судових засідань в онлайн-режимі нівелює актуальність жорсткої прив'язки сітки судів відповідно до нового адміністративно-територіального поділу. Вступає в силу проголошений Президентом України у першому новорічному привітанні принцип «какая разница». «Не важно, как названа улица, лишь бы она освещена и асфальтирована» (у нашому випадку – аби працював Інтернет, Skype і Facetime).

Не можна не визнати, що завтра на забезпечення доступу до суду буде впливати не оптимальне територіальне розташування судів, а саме рівень розвитку їх діджиталізації.

4. **Блок «підняття довіри, поваги до суду, до державних інституцій в цілому».** Є велика проблема – це підняття довіри, поваги до суду (як і до державних інституцій в цілому) з боку суспільства. Про негативне ставлення до судів більш детально йдеться в Обґрунтуванні Програми судового реформування. Щодо вирішення цієї проблеми. Вище йшлося про нейтралізацію негативного інформаційного поля та фінансово-політичного впливу на суддів. У вирішенні цієї проблеми могло б допомогти звернення до результатів відповідних досліджень, що проводяться у цьому напрямі різноманітними громадськими організаціями, фондами, у т.ч. і міжнародними.

6. Достатньо серйозною проблемою є неповага до суддів, тиск на них, погрози, каліцтва, вбивства суддів, членів їх сімей, зв'язані з професійною судовою діяльністю. Тиснуть на суд, вимагаючи незаконних рішень, активісти, політики, окремі парламентарі. Тиск здійснюється не тільки у формі неповаги до суддів, погроз, а й у своєму крайньому вигляді. Суддів (їх близьких) б'ють, вбивають (жорстоке вбивство судді Фрунзенського райсуду міста Харкова В. Трофимова і трьох членів його сім'ї; вбивство судді Шевченківського районного суду м. Києва С. Зубкова). Яскравим прикладом повної неповаги до найвищої судової

ланки – Конституційного Суду – продемонстрував народний депутат від «Самопоміч» під час розгляду у КС Закону про люстрацію.

Від вирішення цієї проблеми залежить не тільки зміна ставлення до суду, обґрунтованість та законність судових рішень, а й відповідь – бути чи не бути державі у цілому. Безпорадність державних інституцій, їх нездатність протидіяти правосуддю «по-майданівськи», незаконним вимогам і діям політиків, активістів; проявилася у неспроможності протистояти незаконним діям парламентарів під час тиску на Конституційний Суд та інші судові ланки; тиску активістів на парламент (у справі вбивства судді С. Зубкова, при голосуванні за закон про люстрацію тощо).

Зрозуміло, що силоміць змусити людей поважати суд, державні інституції неможливо. Для цього (підняття поваги до суду, державних інституцій) нами розроблено комплекс заходів, що відповідає вимогам необхідності й достатності, спрямованих на підвищення відповідальності політиків та парламентарів за здійснення тиску на суд, формування у громадськості відчуття поваги і прихильності до судової системи.

7. Блок «Поширення громадського контролю за якістю судових рішень, повернення довіри громадян до вітчизняних судів». Певний вклад у вирішення проблеми повернення довіри громадян до вітчизняних судів готується внести Міністерство юстиції. Для цього в Україні відмовляться від нинішньої моделі суду присяжних, що, як вважають в Мін'юсті, дублює радянський інститут «народних засідателів», і наблизять його до «класичної» англосаксонської системи. Ці наміри прописані в законопроектах «Про внесення змін до Закону України Про судоустрій і статус суддів» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя». Класична модель суду присяжних надасть українцям ефективний і реальний інструмент народовладдя, право на який закріплено в Конституції, а також поверне довіру громадян до вітчизняних судів [8].

8. Вкрай необхідно, з метою створення організаційних механізмів для унеможливлення, мінімізації корупції, запропонувати потужний соціальний пакет для суддів, членів ВРП, ВККС, який би суттєво знижував корупційні ризики. Пропозиції щодо змісту такого пакета ми готові надати, виходячи з досвіду країн Заходу, де відповідні механізми стимулювання ефективно діють.

9. Щодо розвитку альтернативних форм судочинства, «конкурентних» державному відправленню правосуддя. Це розширення юрисдикції третейських судів, зняття обмежень щодо деяких категорій спорів, які зараз вважаються непідсудними для третейського судочинства, а також широке застосування медіації, прийняття відповідних законів у цій царині. Можливо, слід надати право вітчизняним суб'єктам господарювання звертатися за вирішенням господарських спорів у Міжнародний комерційний арбітражний суд (далі – МКАС) при Торговій палаті України. А чому б і ні, тим більше, що зараз розглядається питання про залучення до наших судів іноземних суддів для відправлення правосуддя. Це також сприяло б створенню конкурентних умов для державного судочинства, а отже, і зниженню корупційних ризиків, підвищенню якості судочинства.

Викладену концепцію трансформації ми протиставляємо тим бюрократичним (псевдо)реформам, які провадилися в цій царині. Водночас створення дієвих механізмів вирішення наявних проблем судової системи України забезпечить захист прав людини, верховенство закону і справедливості судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Павлюк О. Судова реформа в Польщі загрожує її членству в ЄС, у країні – тисячні протести. URL: <https://hromadske.ua/posts/sudova-reforma-v-po>
2. Очільник Верховного суду Польської республіки заявив, що новий законопроект про Верховний суд, ініційований у рамках судової реформи, може спричинити вихід країни з Європейського Союзу. URL: https://espresso.tv/news/2019/12/18/sudova_reforma_
3. Черногор О. Михайло Цуркан: «Роль суду важлива і цінна, якщо суспільство йому довіряє». URL: <https://taxlink.ua/ua/news/mihajlo-curkan-rol-sudu-vazliva-i-cinna-jakshho-suspilstvo-jomu-dovirja.htm#hcq=5t1zGOr>
4. Лист Ради суддів України від 6.02 2015 р. URL: <http://www.webcitation.org/6WI2A1G8c>.
5. Правосуддя по-майданівськи: узаконення беззаконня. URL: <https://zahist.org.ua/news/pravosudya-po-majdanivski->
6. Маловацький О. Сьогодні в суспільстві панує така собі презумпція винуватості судді. *Українська правда*. 2015. 15 січня.
7. Образ врага в советской пропаганде, 1945–1954 гг. / А. В. Фатеев; Рос. акад. наук, Ин-т рос. истории. Москва: ИРИ, 1999. 261 с.
8. Дмитрий Кругликов. Минюст превратит украинских присяжных из советских в американских. URL: <https://ubr.ua/ukraine-and-world/power/minjust-prevratit-ukrainskikh>